

Psychoanalytica **Ariane Bazan**: ‘Het is quasi onmogelijk om niet *monsterlijk* te zijn’

JOHAN VAN DER VLOET

*Psychoanalytica en hoogleraar klinische psychologie **Ariane Bazan** werd in Vlaanderen bekend met haar columns in De Standaard en nog meer met haar standpunt tegen euthanasie omwille van ondraaglijk psychisch lijden. Bazan opereert in het spannende terrein tussen psychoanalyse en neurowetenschappen. Met veel gedrevenheid en sterke metaforen pleit ze voor een toenadering tussen beide disciplines en het verwachte resultaat: het gronden van een eigenlijke psychologie. Pas dat kan de samenleving vooruithelpen: ‘Als je begrijpt hoe het monsterlijke in de mens in elkaar zit, kun je minzaamheid ontwikkelen voor het monster in jezelf en in de ander. Tegelijk kan je dan de verlichting van de beschaving nastreven.’*

Vanwaar uw interesse voor psychoanalyse en biologie?

Ik vond onlangs een geluidsopname terug van een documentaire over Freud, besproken door een neuroloog en een psychoanalyticus. Ik was toen veertien maar herinner me heel goed het gevoel: ‘Dit is het!’ Ik wilde overigens ook de wereld redden en had daar een

chronologisch programma voor opgesteld. Ik ben nog altijd niet van die ambitie af. Ik denk dat een onafhankelijke psychologie inderdaad de wereld kan helpen redden.

Mijn vader was zeer sterk maatschappelijk bewogen, heel links, communistisch, anarchistisch eigenlijk. Ook antireligieus – mijn beide ouders hebben zich laten ont-

dopen. Hij eindigde elk betoog met ‘*Les gens sont cons*’, mensen zijn dom. Mijn gedachte was om mijn vader te redden en – terwijl ik toch bezig was – meteen ook de wereld. Als hij tot de slotsom kwam dat de mensen dom waren, dan zou die redding langs de weg van de psychologie moeten gebeuren. Nu is het heel gemakkelijk de wereld te willen redden. Velen hebben dat gewild en velen hebben

zich vergist, vaak met groot geweld tot gevolg. Daarover dacht ik dus diep na.

Hoe wilde u de wereld dan redden?

Voor mij gaat het over het psychische: wanneer mensen niet doen wat ze redelijkerwijze moeten doen, moeten we dat leren begrijpen. We kunnen de wereld niet redden, maar we zien doorheen de geschiedenis wel een vorm van vooruitgang, ook in de omgang met geweld. De pijlers daarvan zijn de scheiding van Kerk en staat en de scheiding van de drie machten. Scheidingen en categorieën zijn belangrijk, ze helpen ons.

Een volgende stap kan de scheiding tussen lichaam en geest zijn, maar op een nieuwe, gegronde wijze. Daartoe hebben we een echt autonoom en geëigend veld van de psychologie nodig. Ik vind dat dit op dit moment nog niet bestaat. Als je aan hoogleraren psychologie vraagt wat psychologie is, krijg je even zoveel antwoorden als er professoren zijn. Het denken van het psychische in geëigende psychische dynamieken is bijzonder moeilijk. De psychologie heeft zich nooit gemanifesteerd als een echte discipline met een eigen gezag zoals andere wetenschappelijke disciplines, denk bijvoorbeeld aan geneeskunde, recht en architectuur. Als dat wel het geval was, zou de psychologie de samenleving kunnen vooruithelpen. Nu is psychologie vaak ofwel het kleine broertje van de geneeskunde ofwel het goede excuus voor sociologie.

Wat is voor u dat psychische?

Het psychisch apparaat is de architectuur gevormd door alle voorstellingen die we in ons brein over de wereld hebben. In de psychoanalyse worden dat 'representaties' genoemd. Dat is een dynamische verhouding tussen mentale voorstellingen, ideeën en gedachten. Dat psychische huis heeft een horizontale as. Die wordt gevormd door de associatieve aaneenschakeling van de representaties. Daarnaast heb je een verticale as. Daar worden bepaalde representaties belangrijker en andere worden naar de achtergrond geduwd. Dat gebeurt door remming en controle. Verder zijn er ook typische bewegingspatronen

“Je kan psychische uitzichtloosheid niet objectiveren zoals dat bij medisch lijden wel het geval is.

in dat huis: in de psychoanalyse heten die bijvoorbeeld verdediging, verdringing en herhaling.

Is dat wat Freud ons heeft laten zien?

Ja, inderdaad, dat is ook het model van het onbewuste met zijn conflicten. Ik noem dat de psychologie van het onredelijke. Die staat in tegenstelling tot een soort intuïtieve psychologie die zegt dat mensen van nature dingen doen die goed voor hen zijn en de slechte mijden. Dat is volkomen onjuist. Mensen doen voortdurend dingen die niet goed voor hen zijn: denk aan verslaving, obsessies, altijd in dezelfde relatiepatronen vervallen terwijl ze weten dat het slecht voor hen is. Of een ander voorbeeld: iemand kan weten dat spinnen niet gevaarlijk zijn maar toch heel bang zijn. Dat is dus niet redelijk.

Het psychische huis moet je niet denken als een planmatig getekend huis. Het is een niet noodzakelijk huis dat zich toevallig heeft gevormd met de materialen die beschikbaar waren. Er zit geen doelmatig denken in de psyche! Pas als we die toevalligheid beseffen, kunnen we de idee dat we 'dingen herhalen die goed voor ons zijn en dingen mijden die slecht voor ons zijn' fundamenteel laten vallen. En pas dan krijgen we toegang tot het menselijk huis. Dat huis is niet gericht op redelijk functioneren. Het is omgekeerd: we willen redelijk functioneren, ondanks de toevallige organisatie van ons psychische huis. We

krijgen die structuur niet recht, het gaat niet over behandelbare defecten, we moeten het nu eenmaal met dat huis doen. Pas wanneer we dit ten gronde beseffen, kunnen we een andere politiek voeren die daarmee rekening houdt.

U noemt de mens een monster?

Wat ons tot beschaafde mensen maakt, zijn een aantal zaken waaraan we ons houden. Freud heeft dat goed gezien in *Totem en Taboe*. Je kunt twee grote assen onderscheiden. De eerste is het verbod op kannibalisme, met als tegenhanger het gebod tot broederlijkheid. Kannibalisme gaat over opeten: je mag de ander niet als ding gebruiken. Broederlijkheid betekent: enkel en alleen omdat de ander een mens is, is er een plicht tot respect en insluiting in de maatschappij, in de broederketen. De tweede as is het incestverbod, met als tegenhanger het exogamiegebod. Dat laatste is verregaand: het is onze plicht om mensen die ons radicaal vreemd zijn, die uit een andere stam komen, andere gewoontes hebben, zelfs een andere taal hebben, te huwen en in onze intimiteit in te sluiten.

Wie die verboden niet onderhoudt of die geboden niet vervult, valt een beetje uit de beschaving en is een stukje monsterlijk. Maar daar beland je zeer snel! Wie kan zeggen dat hij nooit iemand utilitair heeft behandeld? Er zijn quasi altijd kleine winstjes te rapen bij wat je doet. Het is quasi onmogelijk om niet ook monsterlijk te zijn.

Tegelijkertijd zegt u: het resultaat is wel mooi...

We moeten het met het monsterlijke in onszelf en in de anderen doen, maar wel met de verlichting als einder. De beschaving moet je als horizon gebruiken. Als je begrijpt hoe het monsterlijke in elkaar steekt, kun je minzaamheid voor het monster in jezelf en de ander ontwikkelen en tegelijk de verlichting van de beschaving nastreven.

U zegt dat er geen psychische ziekten zijn. Wat bedoelt u daarmee?

Dat is natuurlijk de knuppel in het hoenderhok gooien! Er bestaat uiteraard psychisch lijden en er zijn ook psychische structuren. Maar het begrip ziekte is een medisch begrip dat gepaard gaat met de idee van een ziekmakende keten. Die logische keten begint dan met een 'pathogeen agens', een ziekmakend gebeuren dat je als dusdanig kan identificeren. Van daaruit ontwikkelt zich dan volgens een zeker patroon van stadia een typische ziekte.

Die parallel kun je niet maken met psychisch lijden. Hoe het psychische huis in elkaar steekt, zegt nog niks over lijden of sociale onaanpassing. Binnen eenzelfde psychisch huis kunnen dynamieken wel of geen lijden veroorzaken. Die dynamieken kunnen ook veranderen, de circulatie in het huis kan veranderen en soms zelfs snel.

Ligt hier een band met de neurobiologie die u zo sterk bepleit?

De verhouding tussen het psychische en het neurofysiologische zit niet in bepaalde structuren of zelfs niet bij neurotransmitters. De neurowetenschap evolueert steeds meer naar een gedelokaliseerde visie.

De verhouding tussen brein en psyche heeft te maken met breingolven, oscillaties van neuronpopulaties die massaal samen synchroniseren of asynchroniseren en van elektrische polariteit veranderen. Dat spoort goed met de psychodynamische visie: de psyche is net als het brein zeer plastisch.

U bent sterk tegen euthanasie vanwege ondraaglijk psychisch lijden. U zat bij de experts in het proces Tine Nys...

Volgens mij was Tine Nys niet autistisch en dat bleek ook uit de tests. Euthanasie wordt binnen het medische en niet binnen het psychische discours geplaatst. De wet zegt dat het lijden 'medisch uitzichtloos' dient te zijn. Maar je kan psychische uitzichtloosheid niet objectiveren zoals dat bij medisch lijden wel het geval is. Dat betekent dat artsen een belangrijke rol spelen.

Voorstanders die euthanasie bepleiten met autonomie als argument, komen bedrogen uit want er is een grote afhankelijkheid van het medische oordeel. Wil je werkelijk autonoom zijn in die keuze, dan dient men

een wet voor hulp bij zelfdoding te maken. Ik ben daar als burger niet voor, maar als een meerderheid dat zo wil regelen, is dat een democratische beslissing.

Wie inspireert u?

Ik heb wat met de middeleeuwse islamitische jurist, arts en filosoof Averroës. Hij zegt dat het intellect een gemeenschappelijk intellect is en dat ieder mens participeert in een soort gemeenschappelijke geest over de kennis van de waarheid. Wat gedacht moet worden over de waarheid zal ooit gedacht worden, wat de toestand van de mens ook is. De waarheid is universeel en niet gebonden aan de tijd. Iedereen kan bijdragen aan die waarheid.

Wat is voor u de zin van het leven?

We worden op een kruispunt van spanningen geboren, binnen een ontstaansverhaal van twee mensen die zelf een intergenerationeel ontstaansverhaal meebrengen. We worden geboren en zijn meteen geconditioneerd. Het elan waarmee we in het leven worden geworpen, is beperkt door deze spanning. 'Onze mogelijkheid is onze beperking,' zegt mijn collega filosoof Gertrudis Van de Vijver.

Het is onze eerste opdracht om dat spanningsveld tot ontspanning te brengen en de verdraaiing van ons elan tot rust te brengen zodat we zelf de richting van ons leven kunnen bepalen. De zin van het leven is letterlijk de richting waar je je leven zelf wil naartoe sturen. Voor mij betekent dat de waarheid van het monsterlijke proberen te denken. Voorbij het monsterlijke komen, is een beschavingsdoel.

Om het met Kant te vragen: wat mag ik hopen?

Niet teveel, je moet je hoop altijd bijstellen. Dat is wat Freud de castratie noemt. Je kunt eventjes sneller dan de dood lopen. Voor mij is dat door te werken. Ik schrijf veel en spreek veel, ik geef veel les. Ik heb nog veel te vertellen.

Als je de wereld wil redden, heb je geen tijd om te sterven?

Zoiets, ja! (lacht) ■

“Mensen doen voortdurend dingen die niet goed voor hen zijn.”